

JĘZYKOZNAWSTWO I GLOTTODYDAKTYKA

Ewa Białek

DOI: <https://doi.org/10.31648/an.4356>

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3868-5001>

ВСЕОБЪЕМЛЮЩИЙ: STUDIUM JEDNEGO PRZYPADKU

Key words: adjective *всеобъемлющий* (*comprehensive*), lexicography, equivalents, translation, foreign affairs

Założenia badawcze

Artykuł poświęcony jest przymiotnikowi *всеобъемлющий*, a szczególnie jego potencjalnym odpowiednikom w postaci wyrazów *całkowity*, *całościowy*, *kompleksowy*, *powszechny*, *wszechstronny* oraz podstawom ich wyodrębnienia. W pracy wysuniemy postulat o celowości wprowadzenia danych jednostek do współczesnej leksykografii rosyjsko-polskiej: całego zestawu lub przynajmniej jego części. Rozważania na wywołany temat wpisują się w nurt badań usytuowanych między leksykografią a przekładem, koncentrujących się na rejestracji translandów i translatów¹, które na podstawie wystąpień w tekstach paralelnych w dwóch językach (tekstach nietłumaczonych, o podobnym przesłaniu) oraz dwutekstach (oryginałach i ich przekładach) typowane są na względnie regularne i uniwersalne pary przekładowe².

Dotychczasowe badania własne nad leksykonem dyplomatyczno-politycznym w języku rosyjskim i polskim³, prowadzone pod kątem zakresu jego

¹ Pojęcia translandu i translatu bytują w polskich badaniach leksykograficzno-przekładowych od lat 70. (1976 r.), mogą być identyfikowane z jednostkami opisu słownikowego oraz jednostkami/odcinkami odpowiednio poddawanych tłumaczeniu lub będącymi jego rezultatem. Por. *translat* to „jakikolwiek odcinek przekładu będący produktem przetłumaczenia jakiegokolwiek odcinka tekstu oryginalnego” [Lewicki 2017, 338].

² Na temat ustalania par przekładowych na podstawie tekstów (a dziś coraz częściej także korpusów) naukowcy wypowiedzieli się w ogromie prac [zob. m.in. Bartwicka 1999, 107-115; Bogusławski 2008; PRSPP 2014; Charciarek 2017, 151-164].

³ Niniejszy tekst, ułożony w granicach leksykografii projektującej, koresponduje z badaniami pt. „Dyplomacja i polityka. Rosyjsko-polska sonda słownikowa”. Ich wymiernym efektem będzie słownik przekładowy opracowany na materiale tekstów, głównie paralelnych [zob. Białek 2017, 1-21].

uchwycenia przez leksykografię dwujęzyczną, pozwoliły nie tylko dostrzec masę jednostek niemających poświadczenia w słownikach⁴, lecz także wyjaśniły potrzebę wewnętrznego różnicowania ekscerpowanych z tekstów translatów o statusie nierejestrowanych z uwzględnieniem stopnia ich utrwalenia w języku⁵. Za leksykograficzną luką w opisie dowolnej kombinacji języków może stać i dynamika rozwoju zasobów, i tradycjonalizm w formowaniu list haseł, ich zawartości, tudzież profil słownika wraz z jego zaprojektowanym czytelnikiem, wymuszający choćby selekcję materiału zgodną z zamysłem słownikarza. Najdonioślejsze (abstrahując już od zwykłych restrykcji wynikających z formatu słownika) wydają się czynniki w postaci nieprzerwanych procesów odświeżania zasobów językowych oraz odmienności słownictwa i praktyk dyskursywnych w określonej dziedzinie komunikacji, co przekłada się na marginalizowanie w opisie materiału dla niej niespecyficznego. Analiza wybranych tekstów źródłowych, a są nimi teksty z oficjalnych rosyjskich i polskich stron rządowych (o specyfice podstawy źródłowej zob. dalej), powinna dać odpowiedź na pytanie o zasadność wiązania przymiotnika *всеобъемлющий* z leksykonem dyplomatyczno-politycznym, a także umotywić głos nt. potrzeby zaktualizowania sposobu prezentacji wybranego leksemu w słownikach jednojęzycznych i dwujęzycznych.

Stałe koncentrowanie się w opisie dwujęzycznym tylko na tych użyciach jednostki wyjściowej, które tradycyjnie postrzegane są jako bazowe, prowadzi do ignorowania (nierejestrowania) innych, dodatkowych odpowiedników uprawnionych do statusu regularnych w stabilnych tematycznie i funkcjonalnie (kon)tekstach. W pracy przyjęto założenie, że translatom *całkowity, całościowy, kompleksowy, powszechny, wszechstronny*, które wyekscerpowano dla przymiotnika *всеобъемлющий* z polskich tekstów paralelnych, należy się miejsce na liście odpowiedników o statusie stałych. Wytypowano je na podstawie analizy użycia przymiotnika w składzie różnych połączeń obecnych w dyskursie instytucjonalnym⁶ i prasie. O tym, że przymiotnik *всеобъемлющий* nie jest obojętny dla tekstów oficjalnych, mówią wprost dane frekwencyjne z zasobów MSZ Rosji. To ponad 3 tys. wystąpień (lata 1991-2018)⁷, co wydaje się wynikiem nie najniższym, choćby z uwagi na funkcję określającą daną część mowy. Dla przykładu, zbliżoną frekwencję w tychże zbiorach ma rzeczownik *консул* (ok. 2,5 tys. użycie), sporo niższą z kolei *меморандум*

⁴ To *de facto* nie dziwi, skoro leksykon nie doczekał się jeszcze dedykowanego mu w całości słownika dziedzinowego we wskazanym układzie językowym.

⁵ Szerzej zob. [Białek 2016, 166-167].

⁶ Odmiany dyskursu instytucjonalnego wyodrębniane są z użyciem socjolingwistycznego kryterium nadawcy. Należą do nich: dyskurs dyplomatyczny, polityczny, pedagogiczny, religijny, biznesowy i in. [zob. Капацик 2009, 277].

⁷ Dane z 2018 r. obejmują dwa pierwsze miesiące (na początku marca 2019 r. liczba wystąpień przymiotnika *всеобъемлющий* wyniosła blisko 4 tys.).

(ok. 1,5 tys. użyć) czy przymiotnik *инклюзивный* (ok. 800 użyć)⁸. Do podjęcia tematu przymiotnika *всеобъемлющий* bezpośrednio przyczyniła się analiza wystąpień rzeczowników *взаимодействие, диалог, договор, партнерство, мир* oraz ich kolokacji.

Przegląd danych ze słowników jednojęzycznych i dwujęzycznych

‘Охватывающий, включающий в себя все, всех’ (*желание, задачи*), ‘Могущий все постигнуть, понять’ (*ум*) [СРЯ 1981, 230, zob. też ССРЛЯ 1951, 829; ТСРЯ 2008, 119; НТС 2014, 216; РТС 1997, 71] – taką dwustronną charakterystykę książkowego przymiotnika utrwalają słowniki rosyjskie XX wieku. W 17-tomowym słowniku ruszczyzny wskazano zarazem starsze źródła z wystąpieniami badanego leksemu i motywującego go rzeczownika. Są to *Słownik Akademii Rosyjskiej (Словарь Академии Российской)* oraz zbiór *Анекдоты, или Веселые похождения старинных пешехонцев* z końca XVIII stulecia [ССРЛЯ 1951, 829]⁹. Źródła leksykograficzne i utrwalają, i formują konwencję postrzegania dowolnego leksemu, jej podstawą jest wówczas sposób definiowania znaczenia i obrazowania zastosowań słowa. Niezmiennosc sposobu definiowania może pociągać za sobą niezmiennosc perspektywy jego odbioru przez użytkowników, zwłaszcza tych nierodzimych, mniej doświadczonych, zdających się przede wszystkim na słownik jako źródło podstawowe i autorytatywne. W omawianym przypadku konwencja przedstawienia słowa wydaje się nieco zawężona, bo pomijająca jego użycia z tekstów dyplomatyczno-politycznych¹⁰. W literaturze przedmiotu powielanie bez modyfikacji utartych schematów opisu traktowane jest jako przejaw leksykograficznego tradycjonalizmu [zob. np. Bańko 2001, 20].

Starsze oraz współczesne słowniki dwujęzyczne oferują analogiczne translaty: *wszystko obejmujący* [СД 1900, 82], *wszechogarniający, uniwersalny* [SDwor 1969, 101], *wszechobejmujący, wszechogarniający* [WSRP 1993, 156]. Przymiotnik nie zawsze jest też umieszczany na liście haseł, zapewne jako rzadszy w obiegu, niewchodzący do minimum niezbędnego dla dwujęzycznego

⁸ W słowniku frekwencyjnym bazującym na zasobach tekstowych Narodowego Korpusu Języka Rosyjskiego wskaźnik wystąpień przymiotnika *всеобъемлющий* na milion słów (ipm) sięga 5.2 [НТС 2009]. W korpusie prasowym (1997 r.) o objętości 15 mln słów zarejestrowano go niewiele ponad 90 razy, a w zasobach czasopisma „*Niezawisimaja Gazieta*” (1996-2000) odnotowano 533 wystąpienia na 35 milionów słów [СтС 2008, 65].

⁹ – *Есть ли въ природѣ какая тайна, которая бы отъ всеобъемлющаго проицианія вашего могло укрыться?* (Анекдоты, 1798).

¹⁰ W słowniku przymiotników rosyjskich z 2016 r. podano utrwalone jeszcze przed laty przykłady łączliwości w dwóch tradycyjnych grupach znaczeniowych: *Всеобъемлющее чувство, всеобъемлющая концепция, всеобъемлющий ум* (znaczenie ‘значимость’); *Всеобъемлющие задачи, всеобъемлющая скорбь* (znaczenie ‘неограниченность’) [СТРП 2016, 296].

słownika ogólnego w momencie jego redagowania [zob. Bogusławski 1983; NSRPPR 2016¹¹; PSRP 2007; HC 2012]. W Korpusie równoległym polsko-rosyjskim i rosyjsko-polskim w przekładach tekstów literackich odnotowano dwa ekwiwalenty, nieodbiegające znacznie od podanych wyżej: *obszerny (всеобъемлющий ум)*, *wszechobejmująca (всеобъемлющий уровень высказывания)*¹².

Co wynika z tekstów?

Przy uwzględnieniu wskazań tekstów traktujących o sprawach międzynarodowych aktualizacja danych słownikowych dla tego leksemu wyda się obiektywnie umotywowana, wręcz pożądana (spojrzenie na łączliwość, ekwiwalencję pod innym kątem). Pod rozwagę leksykografów warto zarazem poddać włączenie jednostki do hasłowników pomijających ją źródeł (zwłaszcza formatu wielkiego) przy ich ewentualnym wznowieniu. W hasłach słowników dwujęzycznych sprzed kilku dekad nie uwzględniono oficjalnej odmiany języka literackiego jako sfery przewidzianej dla użytkowania danego przymiotnika. Dotychczasowe translaty w słownikach dobrane są raczej do ogólnego, niespecjalistycznego kontekstu użytkowania, kontekstu książkowego odbieranego jako najbardziej typowy, wzorcowy i odpowiadający wskazaniom jednojęzycznych słowników normatywnych: *umysł, zadanie, uczucie, stan*, co potwierdzają też nowsze dane korpusowe. Połączenia *всеобъемлющий ум, разум, кругозор* zarejestrowano w tekstach XVIII i XIX wieku (podkorpus podstawowy NKJR)¹³, połączenia z rzeczownikami *вывод, диалог, договор, документ, запрет, контроль, мир, подход, план, сценарий, характер* rejestruje głównie podkorpus prasowy (dostępne są w nim teksty od 2000 roku). W zbiorze podstawowym połączenie *всеобъемлющий договор* odnotowano dopiero w tekście z 1990 roku (*всеобъемлющий Договор о добрососедстве, партнерстве и сотрудничестве между СССР и ФРГ*).

Podobne konteksty funkcjonowania przymiotnika potwierdzają wydawnictwa prasowe i spoza korpusu. Dla przykładu, w tekstach tygodnika „Argumenty i Fakty” (zasoby online)¹⁴ zarejestrowano blisko 500 wystąpień przymiotnika w latach 1983-2018, w tym liczne wystąpienia kolokacji *всеобъемлющее пар-*

¹¹ Autorzy we wstępie do słownika sygnalizują trudną rzeczywistość leksykograficzną, wyrażającą się m.in. w nieuniknionych kompromisach „przy podejmowaniu decyzji selekcyjnych” [tamże, VIII].

¹² Zob. <http://pol-ros.polon.uw.edu.pl/searchresults/searchwru.php?stringru=всеобъемлющий&limitRu=10> [Dostęp 20 XI 2017].

¹³ Najstarszym z odnotowanych kontekstów literackich jest ten oto fragment: *Но воззри на разум свой всеобъемлющий, – алтарь тебе готовлю: ты бог еси!* [А.Н. Радищев. *О человеке, о его смертности и бессмертии* (1792-1796)].

¹⁴ Dodatkowo odwołam się jeszcze do zasobów tekstowych Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej. Frekwencja wyrazu nie jest w nich uderzająca. To ok. 100 wystąpień w latach 2004-2018, większość użyć nie ma związku ze sferą religijną (ogólne, typowe bazy połączeń: *любовь, радость, цель, поддержка, дискуссия, информация, история, механизм, документ, понятие* i in.).

*тнерство*¹⁵. W najstarszych tekstach odnotowano połączenie *всеобъемлющее урегулирование (проблемы, конфликта)*. Teksty te wraz ze wskazanymi połączeniami dotyczą tematyki relacji między państwami:

В интервью египетскому еженедельнику „Аль-Мусаввар” министр иностранных дел АРЕ Х. Али говорил о возможности возникновения „кризиса веры” в способность Вашингтона достичь **всеобъемлющего урегулирования ближневосточной проблемы**, если США не добьются вывода израильских войск из Ливана (*Ориентир. Куда идет Египет?*, „АиФ”, 12.04.83).

Stacyczny sposób przedstawienia wyrazu¹⁶ w słownikach jednojęzycznych odcisnie piętno na doborze odpowiedników w słownikach dwujęzycznych, jeśli definicja jednojęzyczna leksemu stanie się podstawą do ustalania ekwiwalencji bez konfrontacji stanu rzeczy z aktualnym tekstem. Uzupełnianie treści definicyjnych, cytatów tekstowych w słownikach ogólnych (np. we wznowionych wydaniach) powinno też przekładać się na odświeżanie list odpowiedników w leksykonach opisujących relacje dwóch systemów językowych. Należy jednak liczyć się z tym, że „Zmiany w leksykografii zachodzą powoli, (...)” [Bańko 2001, 20]. Wyniki badań konfrontatywnych i przekładowych, przełamujące skostniałe schematy postrzegania zakresu treściowego słownictwa i sfer jego użycia, mogą też stymulować zmiany w samej leksykografii jednojęzycznej.

Wskazania tekstów paralelnych

W badanych zbiorach tekstowych w języku rosyjskim¹⁷ przymiotnik *всеобъемлющий* towarzyszy głównie rzeczownikom abstrakcyjnym. Tworzą one stały, a przy tym dość ograniczony zestaw „dyskursywny”: *партнерство, урегулирование (конфликта, кризиса), решение (проблемы), диалог, мир, повестка, подход, (политический) процесс, характер (процесса), безопасность*. W tekstach wyraz występuje jako komponent wieloczłonowych nazw dokumentów, np. *Договор о всеобъемлющем запрещении ядерных испытаний, Совместный всеобъемлющий план действий* (porozumienie między sześcioma potęgami i Iranem)¹⁸, charakteryzuje też sam dokument (*всеобъемлющий договор*).

Słownikowa para przekładowa *всеобъемлющий/wszechobejmujący, wszechogarniający* nie ma zastosowania uniwersalnego, co zauważa się nawet

¹⁵ Gama rzeczowników dookreślanych przez przymiotnik jest bogata: *взаимодействие, выполнение (договоренностей), запрещение (ядерных испытаний), договор, интеграция, конвенция, контроль, любовь, перемирие, план, подход, прекращение (огня), реформа, санкции, соглашение, сотрудничество*.

¹⁶ Stacyczny jest tu rozumiany jako stały, tradycyjny, niezmienny mimo ciągłych zmian w języku.

¹⁷ Dla omawianego przykładu to teksty z zasobów administracji prezydenta i MSZ Rosji, artykuły prasowe o tematyce międzynarodowej, społeczno-politycznej („Rossijskaja Gazieta”), teksty z NKJR, a także rosyjskojęzycznej wersji oficjalnej strony ONZ (wybiórczo).

¹⁸ Jest to nominacja wyróżniająca się we współczesnych tekstach pod względem liczby wystąpień.

na wąskim zbiorze ilustracji: *The Comprehensive Nuclear-Test-Ban Treaty, Договор о всеобъемлющем запрещении ядерных испытаний, Traktat o całkowitym zakazie prób z bronią jądrową*. Słowniki jednojęzyczne pokazują, że przymiotniki *wszechobejmujący*, *wszechogarniający*, mające w pracach dwujęzycznych status ekwiwalentów systemowych, są kolokatami rzeczowników abstrakcyjnych nazywających stany i cechy – *strach*, *zwątpienie*, *dobroć* [USJP 2003, 537], mogą charakteryzować także zjawiska fizyczne – *ogień* [ISJP 2000, 1064]¹⁹. W tłumaczeniu połączenia *всеобъемлющее партнерство* kolokatem rzeczownika *partnerstwo* stanie się już przymiotnik *wszechstronny*, por. ‘b) ‘obejmujący rozległy zakres, uwzględniający wszystkie elementy, czynniki czegoś’, *wszechstronna współpraca* [USJP 2003, 537; WSJP PAN]. Konieczność wymiany przymiotnika jako ogniwa translatu ponadleksykalnego ma związek z preferencjami walencyjnymi rzeczownika *partnerstwo*, któremu pod względem łączliwości niewątpliwie bliżej do rzeczownika *współpraca* z racji tego, że oba leksemy odnoszą się do relacji międzyludzkich, w tym w warunkach instytucjonalnych, pracy [zob. kwalifikacje tematyczne według WSJP PAN, PCC 2003, 493]. W tłumaczeniu połączenia *всеобъемлющее решение (проблемы)* leksem *rozwiązanie* dookreśli z kolei przymiotnik *kompleksowy* (jako kolokat preferowany).

Nasze ustalenia co do potrzeby aktualizacji list ekwiwalencyjnych dla badanej jednostki potwierdza baza IATE (InterActive Terminology for Europe). W danym wielojęzycznym źródle specjalistycznym już dokonano rejestracji części translatów jedno- i wielowyrazowych w układzie angielsko-polskim, równoległe wyławianych z tekstów w trakcie naszych badań w układzie rosyjsko-polskim (*comprehensive* i *всеобъемлющий* pozostają względem siebie w relacji ekwiwalencji)²⁰. Dość obszerna lista bliskoznaczników przymiotnika *всеобъемлющий* (np. *всесторонний, детальный, исчерпывающий, общий, полный*)²¹ świadczy o możliwości jego niejednolitej interpretacji w realnym otoczeniu wyrazowym, a więc otoczeniu zmiennym, nierozumianym jednak jako przypadkowe, lecz stałe dla tekstów (innymi słowy, mowa o połączeniach regularnych). To wiedza do wykorzystania przy doborze translatu dla różnych kontekstów leksykalnych (wąskich, czyli kolokacyjnych) i tekstowych (zdanie,

¹⁹ Z Korpusu Języka Polskiego PWN wypisano jeszcze inne przykłady ich użycia, kształtujące ogólny obraz preferencji łączliwościowych: *wszechogarniający* – *lęk, miłość, moc, obawa, pamięć, podejrzliwość, rozkosz, senna, strach, tradycja*, a także *korupcja, doktryna; wszechobejmujący* – *melancholia, współczucie* oraz *ideologia, prawda* (zdecydowanie *nomina abstracta*).

²⁰ Baza IATE podaje pary: *Joint Comprehensive Plan of Action/Wspólny wszechstronny plan działania* oraz *Wspólny kompleksowy plan działania* (oba translaty uznano w IATE za równie wiarygodne), *comprehensive migration policy/kompleksowa polityka migracyjna*. Równie cenny dla badań nad ekwiwalencją okazuje się korpus równoległy Paralela z dwutekstami o problematyce unijnej w języku angielskim i polskim [o korpusie zob. Pęzik 2016, 67-81].

²¹ Zob. CKC. Tradycyjne słowniki synonimiczne nie dostarczają szczegółowych informacji o odcieniach znaczeniowych danego słowa w różnych połączeniach, w tym z rzeczownikami *партнерство* czy *процесс*.

akapit). Jeszcze inaczej przymiotnik należy tłumaczyć przy jego wystąpieniu w składzie kolokacji *всеобъемлющий мир*, do dyspozycji jest tu jedynie kolokat *powszechny*, na co wskazują i teksty, i słowniki [SDS 2006, 186, zob. też IATE]. Różnicowanie odpowiednika określenia, dodajmy, ma związek z mechanizmem tłumaczenia kolokacji, które jest procesem całościowym [zob. szerzej Białek 2009]. Baza imienna podpowiada sposób interpretowania przydawki (uruchomienie właściwego znaczenia lub jego odcienia), w przekładzie całości należy uwzględnić uzualne preferencje ośrodka kolokacji w języku obcym²². W tym miejscu nadmienmy też, że szeregowe wprowadzanie kilku translatów w słowniku dwujęzycznym w praktyce nie zdaje egzaminu, zwłaszcza gdy ich wymienność jest zawężona, uwarunkowana wystąpieniem w połączeniu. Na ten problem zwraca uwagę Halina Bartwicka [1999, 109]. Dzieje się tak i w przypadku słowa *всеобъемлющий*: *powszechny pokój*, ale: *wszechstronny dialog*, *wszechstronne partnerstwo*, ale: *całkowity zakaz*, *całkowite zawieszenie broni*; ale: *kompleksowa umowa*; ale: *całościowe/kompleksowe rozwiązanie problemu*²³.

Zestawienie konkretnej pary przekładowej poprzedza uważna selekcja korespondujących ze sobą zdań z tekstów w obu językach i testowanie możliwości wzajemnego zastępowania się danych jednostek w procesie realnego tłumaczenia, por.

a) *всеобъемлющий* (партнерство, взаимодействие) – wszechstronny

Предметно обсуждены состояние и перспективы дальнейшего продвижения российско-вьетнамского **всеобъемлющего стратегического партнерства** (МИД, 21.09.16); (...) podpisali w poniedziałek wspólne oświadczenie w sprawie ustanowienia **wszechstronnego strategicznego partnerstwa** między Rzeczpospolitą Polską a Chińską Republiką Ludową (Prez., 20.06.16).

b) *всеобъемлющий* (план, урегулирование) – całościowy, kompleksowy

Министры обсудили положение дел на продолжающихся в Вене переговорах по **всеобъемлющему урегулированию** иранской ядерной программы (МИД, 24.11.14); (...), to jednak **kompleksowe uregulowanie polityczne** jest wciąż odległą perspektywą (MSZ, 16.09.15); Sejm potwierdza potrzebę **całościowego uregulowania konfliktu** bliskowschodniego (...) (M.P.84.3.19).

c) *всеобъемлющий* (мир) – powszechny

Россия готова активно действовать в этом направлении, сделать все от нее зависящее для продвижения к **всеобъемлющему** и справедливому **миру** в ближневосточном регионе. (МИД, 10.11.00); Rozwijać pomiędzy narodami przyjazne

²² Przykładowe konteksty kolokacyjne dla translatów przymiotnika *comprehensive* podano w słowniku angielsko-polskim WSAP [2002, 236].

²³ W projektowanym słowniku problem w założeniu rozwiązuje się poniekąd samoistnie, ponieważ każdy translát szczegółowy dla przymiotnika *всеобъемлющий* wystąpi, jak założono, w odrębnym artykule z hasłem rzeczownikowym (przymiotnik w składzie jednostki ponadleksykalnej).

stosunki oparte na poszanowaniu zasady równouprawnienia i samostanowienia narodów oraz stosować inne odpowiednie środki dla umocnienia **powszechnego pokoju** (Karta ONZ).

Jednostkę *kompleksowy dialog*, oprócz bazy IATE²⁴, rejestrują też teksty spoza wybranego obszaru tematycznego, dostępne w przestrzeni internetowej. W tekstach oficjalnych (zbiór ograniczony)²⁵ odnotowano natomiast połączenie *wszechstronny dialog*, które może być preferowane jako *translat* właściwy (por. dalej). Oba *translata* są równolegle rejestrowane przez dokumenty unijne tłumaczone z języka angielskiego²⁶. Oto przykłady z kontekstów paralelnych w języku rosyjskim i polskim oraz z angielsko-polskiego dwutekstu:

(...) и призвать к урегулированию нерешенных вопросов и кризисов мирными средствами и путем **всеобъемлющего диалога** (МИД, 01.02.17); Nawiązując do relacji UE z państwami wschodniego sąsiedztwa Unii, Prezydent RP położył nacisk na prowadzenie **wszechstronnego dialogu** UE z Ukrainą (Prez., 15.03.11); Wielokulturowa i wielowyznaniowa Federalna Republika powinna stanowić przykład **wszechstronnego** i pokojowego **dialogu** społecznego, aktywnie wspieranego przez władze centralne i lokalne (MSZ, 11.01.12).

Dwutekst: With a view to strengthening their bilateral relationship, the Parties undertake to hold a **comprehensive dialogue** and promote further cooperation between them on all sectors of mutual interest. (...), facilitating **comprehensive dialogue** on the different aspects of the Information Society, in particular electronic communications policies and regulation including universal service (...); W celu zacieśnienia stosunków dwustronnych Strony zobowiązują się prowadzić **wszechstronny dialog** i promować dalszą współpracę we wszystkich sektorach będących przedmiotem wspólnego zainteresowania. (...) ułatwieniu **kompleksowego dialogu** regionalnego na temat różnych aspektów społeczeństwa informacyjnego, w szczególności na temat strategii łączności elektronicznej i odpowiednich uregulowań (...) (EUR-Lex, 2009/0133).

A zatem teksty unijne utrwalają substytucję przymiotników *wszechstronny* i *kompleksowy* jako otoczenia rzeczownika *dialog* (*translata* wymienne). Ogólnie słowniki takie prawo do wzajemnej wymiany wyrazom bliskoznacznym nadają [zob. PSWPZgół 1998, 63-64], aczkolwiek toczą się też dyskusje o nadużywaniu wyrazu *kompleksowy* we współczesnej polszczyźnie [tamże; WSPP 2017, 280]. Być może, dochodzi do tego i w tłumaczeniach tekstów

²⁴ EU-LAC Structured and Comprehensive Dialogue on Migration/zorganizowany i kompleksowy dialog UE-LAC nt. migracji, wiarygodność: 2 (średnia) wg danych z 2017 r.; *minimum reliability* wg opisu z 2019 r.

²⁵ Polskojęzyczne źródła obejmują teksty ze stron rządowych (m.in. prezydent RP, MSZ), dodatkowo także zbiory NKJP oraz wybrane czasopisma i inne media, w których komentowane są wydarzenia ze świata polityki.

²⁶ Połączenie *wszechstronny dialog* pojawia się w nich również w charakterze ekwiwalentu dla angielskiego *inclusive dialogue* (na marginesie zauważmy, że analogiczne połączenie *инклюзивный диалог* bywa tłumaczone na język polski jako *inkluzywny dialog*, inne *translata* to np. *powszechny* oraz *globalny dialog*).

wspólnotowych²⁷. Przy ocenie używalności, naturalności i preferencji translatu zasadne jest więc przyjrzenie się statusowi samych tekstów dostarczających translatów oraz ustalenie ich logicznej proporcji: a) tekst naturalny, b) tekst wtórny (tłumaczenie).

Realnych dwutekstów z realnymi rosyjsko-polskimi parami przekładowymi dostarczają z kolei media internetowe (np. serwis Sputnik Polska)²⁸. Potwierdzają one dane z tekstów paralelnych. Por.

У нас общее мнение в том, что необходимо как можно скорее прекратить насилие, наладить **всеобъемлющий** внутриукраинский диалог с участием всех регионов страны для достижения национального примирения (...) (МИД, 19.05.14); Rosja i Słowacja zgadzają co do konieczności położenia kresu przemocy na Ukrainie i nawiązania **wszechstronnego dialogu** na Ukrainie z udziałem wszystkich regionów tego kraju – oświadczył szef MSZ Rosji Siergiej Ławrow na konferencji prasowej w Moskwie (...) (Sputnik, 19.05.14).

Podsumowanie

Kończąc rozważania nad słowem *всеобъемлющий*, podkreśliliśmy potrzebę aktualizacji jego list ekwiwalencyjnych i ilustracyjnych w różnych typach leksykografii. Definicje tradycyjnych słowników jednojęzycznych, jeśli w ogóle słowozbiór obejmuje dany leksem, opisują jego zakres znaczeniowy selektywnie (np. jedno znaczenie), również w sytuacji rejestracji dwóch znaczeń brak odniesień do jednostek wysoko frekwencyjnych w aktualnych tekstach o problematyce międzynarodowej (*диалог, урегулирование*)²⁹. Wskazania tego związku trudno wymagać od słowników starszych, sprzed kilkadziesiąt lat, kiedy słowo być może w pewnych kontekstach leksykalnych (np. w postaci wyrazów *договор, соглашение, диалог*) nie było notowane regularnie albo w ogóle³⁰. Zastrzeżenie dotyczy głównie słowników z dwóch ostatnich dekad, w których listy ilustracyjne nie zostały zaktualizowane [zob. np. БТС 2003, 159]. Słowo pominięto w hasłownikach dwóch najnowszych słowników ogólnych: pod redakcją Jurija D. Apresjana [АСРЯ 2014] oraz Walerija W. Morkowkina [БУСРЯ 2016]. Dobór haseł do każdego słownika dyktują jednak zawsze określone kryteria, a materiał podlega restrykcyjnej

²⁷ Teksty wytwarzane na potrzeby UE, NATO, Parlamentu Europejskiego nazywane są tekstami hybrydowymi, powstałymi poprzez interakcję języków i kultur [Trosborg 1997, 147].

²⁸ To polskojęzyczna wersja multimedialnego portalu informacyjnego przybliżającego problematykę społeczno-polityczną i gospodarczą obszaru rosyjskojęzycznego, stosunki polsko-rosyjskie i in.

²⁹ Np. w korpusie czasopisma „Niezawisimaja Gazieta” rzeczownik *диалог* ma 4336 wystąpień [СТС 2008, 104], wskaźnik jego równomiernego rozkładu w tekstach (D) sięga najwyższego pułapu, 92 na 100 [НЧС 2009].

³⁰ Uwagę sformułowano na podstawie skąpych danych NKJR, które nie pozwalają na wyprowadzenie jednoznacznych wniosków.

selekcji³¹. Przy konieczności redukcji haseł prawdopodobnie to przymiotnik, z powodu funkcji atrybutywnej, zostanie wyeliminowany z listy jednostek hasłowych. Zauważmy jednocześnie, że pozycję badanego słowa dziś należy uznać raczej za umacniającą się, a nie słabnącą. Uwzględnia je współczesny słownik frekwencyjny, który – jak informują jego twórcy – zawiera leksykę najczęstszą dla ruszczyzny drugiej połowy XX i początku XXI wieku [НЧС 2009; Ляшевская, Шаров 2008, 345]. Zaakcentujemy też, że w słownikach dwujęzycznych konstrukcja artykułu hasłowego powinna wspierać użytkownika w rozróżnianiu i doborze translatów przeznaczonych, jak to zostało sformułowane przez Bartwicką, „do realizacji konkretnego zadania komunikacyjnego” [Bartwicka 1999, 110]. Opis przymiotnika podporządkowany hasłom imiennym spełnia ten postulat, choć dane o nim będą wówczas rozproszone.

Wyobrażenie o sferze występowania wyrazu kształtowane przez NKJR jest ogólne, dopiero liczniejszy korpus tekstów dyplomatycznych i okołodyplomatycznych, na którym pracowano, wydobywa na powierzchnię użycia dominujące w dyskursie dyplomatycznym i publicystyce w naszych czasach. Przy braku danych jednoznacznie określających moment uaktywnienia się opisywanego przymiotnika w funkcji przydawki dla słownictwa dyplomatyczno-politycznego (np. *договор, взаимодействие, партнерство*) pozostaje przyjęcie założenia, że proces poszerzenia kręgu jednostek dookreślanych być może zachodził stopniowo, intensyfikując się albo krystalizując również pod wpływem dokumentów tłumaczonych w ramach wspólnot międzynarodowych. Tłumaczeniu poddawane są teksty ważne, tzw. na czasie, na gorące tematy. Takie jest też budujące je słownictwo, na jego bardziej szczegółowy, uaktualniony opis istnieje zapotrzebowanie.

Niezaprzeczalnym faktem jest, że niezmiennosc opisu w słownikach ogólnych jednego języka może wpływać na stagnację w opisie dwujęzycznym w sytuacji, gdy przy sporządzaniu kolejnego produktu leksykograficznego jako główne źródło danych uwzględni się właśnie jednojęzyczną podstawę słownikową, a teksty zostaną pominięte lub przypisze im się mniejszą wartość dowodową i normatywną zarazem. Ciągłość opisów definicyjnych jest cechą słowników jednojęzycznych (notowaną już przez badaczy), a statyczność list ekwiwalencyjnych licznych słowników dwujęzycznych, w obu typach źródeł zauważalna jest powtarzalność siatek haseł. Poszczególne przykłady słownictwa, z którego korzysta się w komunikacji dyplomatyczno-politycznej, warto rozpatrywać w kontekście wielojęzycznym. Ekscerpcja namacalnych dowodów szerszego (innego) zastosowania słowa w tekstach powinna w praktyce przekładać się na modyfikację danych w kolejnych wydaniach słowników.

³¹ W słowniku objaśniającym z 2016 r. o wpisaniu na listę haseł decydowało kryterium użyteczności z punktu widzenia potrzeb komunikacyjnych. Jak napisano na pierwszych kartach słownika – zarejestrowano w nim „самые важные русские слова” [БУСРЯ 2016, 3, 8].

Bibliografia

Opracowania

- Bańko Mirosław. 2001. *Z pogranicza leksykografii i językoznawstwa. Studia o słowniku jednojęzycznym*. Warszawa: Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego.
- Bartwicka Halina. 1999. *Analiza semowa jako instrument doboru ekwiwalentów w słowniku dwujęzycznym*. „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczy. Studia Filologiczne” z. 45, „Filologia Rosyjska” (19): 107-115.
- Białek Ewa. 2009. *Kolokacja jako jednostka przekładu. Studium rosyjsko-polskie*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Białek Ewa. 2016. *Z problemów opisu słownictwa specjalistycznego: „Dyplomacja i polityka. Rosyjsko-polska sonda słownikowa”*. W: *Przestrzenie przekładu*. Red. Lubocha-Kruglik J., Małysa O. Katowice: Wydawnictwo UŚ: 163-175.
- Białek Ewa. 2017. *Agrément w słowniku przekładowym: między teorią a praktyką*. „Lingwistyka Stosowana” t. 24/4: 1-21.
- Bogusławski Andrzej. 2008. *Polsko-rosyjskie materiały leksykograficzne*. Semiosis Lexicographica, vol. XLVI. Łask–Warszawa: Oficyna Wydawnicza LEKSEM.
- Charciarek Andrzej. 2017. *Параллельный корпус как инструмент польско-русской переводной лексикографии*. W: *Язык русский XXI века. Зрѳдла i perspektywy. Русский язык XXI века. Истоки и перспективы*. Red. Mańkowska G., Kuratczyk M., Muszyńska-Wolny D., Wasiluk J. Warszawa: Instytut Rusycystyki UW: 151-164.
- Karasik Vladimir I. 2009. *Áзыковыe ključy*. Moskva: Gnozis [Карасик Владимир И. 2009. Языковые ключи. Москва: Гнозис].
- Lâševskaâ Ol'ga N., Šarov Sergej A. 2008. *Častotnyj slovar' Nacional'nogo korpusa russkogo âzyka: koncepciâ i tehnologiâ sozdaniâ*. W: <http://www.dialog-21.ru/media/1774/53.pdf> [Dostup 20 XI 2017] [Ляшевская Ольга Н., Шаров Сергей А. 2008. Частотный словарь Национального корпуса русского языка: концепция и технология создания. W: <http://www.dialog-21.ru/media/1774/53.pdf> [Доступ 20 XI 2017].
- Lewicki Roman. 2017. *Zagadnienia lingwistyki przekładu*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Pęzik Piotr. 2016. *Zastosowanie korpusu Paralela w badaniach ekwiwalencji frazeologicznej*. W: *Polskojęzyczne korpusy równoległe. Polish-language Parallel Corpora*. Red. Gruszczyńska E., Leńko-Szymańska A. Warszawa: Instytut Lingwistyki Stosowanej WLS, Uniwersytet Warszawski: 67-81.
- Trosborg Anna. 1997. *Translating Hybrid Political Text*. W: *Text Typology and Translation*. Ed. Trosborg A. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins.

Słowniki

- ASRÂ – *Aktivnyj slovar' russkogo âzyka*. 2014. Otv. red. Apresân Ū.D. T. 2: V-G. Moskva: Ázyki slavânskoj kul'tury [АСРЯ – *Активный словарь русского языка*. 2014. Отв. ред. Апресян Ю.Д. Т. 2: В-Г. Москва: Языки славянской культуры].
- Bogusławski Andrzej. 1983. *Ilustrowany słownik rosyjsko-polski, polsko-rosyjski*. T. I. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo „Wiedza Powszechna”.
- BTS – *Bol'šoj tolkovyj slovar' russkogo âzyka*. 2003. Glav. red. Kuznecov S.A. Sankt-Peterburg: Norint [БТС – *Большой толковый словарь русского языка*. 2003. Глав. ред. Кузнецов С.А. Санкт-Петербург: Норинт].
- BUSRÂ – Morkovkin Valerij V., Bogačeva Galina F., Luckaâ Nataliâ M. 2016. *Bol'šoj universal'nyj slovar' russkogo âzyka*. Red. Morkovkin V.V. Moskva: Ast-Press Kniga. [БУСРЯ – Морковкин Валерий В., Богачева Галина Ф., Луцкая Наталия М. 2016. *Большой универсальный словарь русского языка*. Ред. Морковкин В.В. Москва: Аст-Пресс Книга].

- ISJP – *Inny słownik języka polskiego*. 2000. Red. nac. Bańko M. T. 2: P-Ż. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- NČS – Lâševskaâ Ol'ga N., Šarov Sergej A. 2009. *Novyj častotnyj slovar' sovremennogo russkogo âzyka (na materialah Nacional'nogo korpusa russkogo âzyka)*. Moskva: Azbukovnik. W: <http://dict.ruslang.ru/freq.php> [Dostęp 20 XI 2017] [НЧС – Ляшевская Ольга Н., Шаров Сергей А. 2009. *Новый частотный словарь современного русского языка (на материалах Национального корпуса русского языка)*. Москва: Азбуковник. W: <http://dict.ruslang.ru/freq.php> [Доступ 20 XI 2017].
- NS – *Novyj pol'sko-russkij i russko-pol'skij slovar'*. 2012. Moskva: Dom Slavânskoj knigi [НС – *Новый польско-русский и русско-польский словарь*. 2012. Москва: Дом Славянской книги].
- NSRPPR – Wawrzyńczyk Jan, Bartwicka Halina, Kulpina Valentina, Małek Eliza. 2016 (2008). *Nowy słownik rosyjsko-polski, polsko-rosyjski*. Red. nauk. Wawrzyńczyk J. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- NTS – *Novyj tolkovyj slovar' sovremennogo russkogo literaturnogo âzyka s rasširennyimi svedeniâmi o slove*. 2014. Sost. Belousova A.S., Grigorovič L.A., Koporskaâ E.S. i dr. T. 1: A-O. Moskva: Azbukovnik [НТС – *Новый толковый словарь современного русского литературного языка с расширенными сведениями о слове*. 2014. Сост. Белоусова А.С., Григорович Л.А., Копорская Е.С. и др. Т. 1: А-О. Москва: Азбуковник].
- PRSP – *Polsko-rosyjski słownik par przekładowych. Tom zbiorczy Podręcznego idiomatykonu polsko-rosyjskiego (z. 1-5)*. 2014. Red. Chlebda W. Opole: Uniwersytet Opolski.
- PSRP – Stypuła Ryszard. 2007. *Podręczny słownik rosyjsko-polski. Настольный русско-польский словарь*. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- PSWPZgól – *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny*. 1998. Red. Zgólkowa H. T. 17. Poznań: Wydawnictwo Kurpisz.
- RSS – *Russkij semantičeskij slovar'*. 2003. Obš. red. Švedova N.Û. T. III. Moskva: Azbukovnik [РСС – *Русский семантический словарь*. 2003. Общ. ред. Шведова Н.Ю. Т. III. Москва: Азбуковник].
- RTS – Lopatin Vladimir V., Lopatina Lûdmila E. 1997. *Russkij tolkovyj slovar'*. Moskva: Russkij âzyk [РТС – Лопатин Владимир В., Лопатина Людмила Е. 1997. *Русский толковый словарь*. Москва: Русский язык].
- SD – *Polnyj slovar' russkago i pol'skago âzyka, sostavlennyj P.P. Dubrovskim", Členom"-Korrespondentom" Imperatorskoj Akademii Nauk"*. 1900. Čast' Russko-Pol'skaâ. Varšava: Izdanie Knigoprodavca Ferdinanda Gëzika [СД – *Полный словарь русского и польского языка, составленный П.П. Дубровским, Членом-Корреспондентом Императорской Академии Наук*. 1900. Часть Русско-Польская. Варшава: Издание Книгопродавца Фердинанда Гёзика].
- SDS – Bańko Mirosław. 2006. *Słownik dobrego stylu, czyli wyrazy, które się lubią*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- SDwor – *Настольный русско-польский словарь. Podręczny słownik rosyjsko-polski*. 1969. Red. Dworecki J.H. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- SKS – *Sinonimy: kratkij spravočnik*. Elektronnaâ versiâ, „GRAMOTA.RU” [СКС – *Синонимы: краткий справочник*. Электронная версия, „ГРАМОТА.РУ”].
- SRÂ – *Slovar' russkogo âzyka. V 4-h t.* 1981-1984. Pod red. Evgen'evoj A.P. T. I: A-J. Moskva: Russkij âzyk. [СРЯ – *Словарь русского языка. В 4-х т.* 1981-1984. Под ред. Евгеньевой А.П. Т. I: А-Й. Москва: Русский язык].
- SS – Kurzowa Zofia, Kubiszyn-Mędrala Zofia, Skarżyński Mirosław, Winiarska Justyna. 1998. *Słownik synonimów*. Red. nauk. Kurzowa Z. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

- SSRLĀ – *Slovar' sovremennogo russkogo literaturnogo ōzyka: V 17 t. 1950-1965*. T. 2: V. Moskva–Leningrad: Izd-vo AN SSSR [ССРЛЯ – *Словарь современного русского литературного языка: В 17 т. 1950-1965*. Т. 2: В. Москва–Ленинград: Изд-во АН СССР].
- STRP – *Slovar'-tezaurus russkih prilagatel'nyh, raspredelennyh po tematicheskim grup-pam*. 2016. Obš. red. Babenko L.G. Moskva: Slovare.ru [СТРП – *Словарь-тезаурус русских прилагательных, распределенных по тематическим группам*. 2016. Общ. ред. Бабенко Л.Г. Москва: Словари.ру.].
- StS – Šajkevič Anatolij Ā., Andrūšenko Vladislav M., RebeckaĀ Natal'ā A. 2008. *Stati-stičeskij slovar ōzyka russkoj gazety (1990-e gody)*. T. 1. Moskva: ŀzyki slavĀnskikh kul'tur [СтС – Шайкевич Анатолий Я., Андрущенко Владислав М., Ребецкая Наталья А. 2008. *Статистический словарь языка русской газеты (1990-е годы)*. Т. 1. Москва: Языки славянских культур].
- TSRĀ – *Tolkovuj slovar' russkogo ōzyka s vklūčeniem svedenij o proiŀhoŀdenii slov*. 2008. Otv. red. Švedova N.ŀ. Moskva: Azbukovnik. [ТСРЯ – *Толковый словарь русского языка с включением сведений о происхождении слов*. 2008. Отв. ред. Шведова Н.Ю. Москва: Азбуковник].
- USJP – *Uniwersalny słownik języka polskiego*. 2003. Red. Dubisz S. T. 4: T-Z. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- WSAP – *Wielki słownik angielsko-polski*. 2002. Red. nauk. Linde-Usiekniewicz J. War-szawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- WSPP – Markowski Andrzej. 2017. *Wielki słownik poprawnej polszczyzny*. Poznań: Wiedza.
- WSRP – Mirowicz Anatol, Dulewiczowa Irena, Grek-Pabisowa Iryda, Maryniakowa Ire-na. 1993. *Wielki słownik rosyjsko-polski*. T. 1: A-O. Warszawa: Wiedza Powszechna, Philip Wilson.

ŀródła internetowe

- AiF – „Argumenty i Fakty” [online] <http://aif.ru/> [АиФ – „Аргументы и факты”]
- EUR-Lex – Baza aktów prawnych Unii Europejskiej [online] <http://eur-lex.europa.eu/>
- Gramota.ru – Spravočno-informacionnyj portal GRAMOTA.RU – russkij ōzyk dlĀ vseh [online] <http://gramota.ru> [Грамота.ру – Справочно-информационный портал ГРАМОТА.РУ – русский язык для всех]
- IATE – InterActive Terminology for Europe [online] <http://iate.europa.eu/>
- Korpus Języka Polskiego PWN [online] <http://sjp.pwn.pl/korpus/>
- Kremlin – Prezydent Rossii [online] <http://kremlin.ru> [Кремлин – Президент России]
- MID – Ministerstwo inostrannyh del Rossijskoj Federacii [online] <http://www.mid.ru> [МИД – Министерство иностранных дел Российской Федерации]
- M.P.84.3.19 – Uchwała Sejmu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z dnia 13 lutego 1984 r. w sprawie aktualnych problemów polityki zagranicznej Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej [online] <https://www.prawo.pl/akty/m-p-1984-3-19,16820855.html>
- MSZ – Ministerstwo Spraw Zagranicznych Rzeczypospolitej Polskiej [online] <http://www.msz.gov.pl>
- NKJP – Narodowy Korpus Języka Polskiego [online] <http://nkjp.pl>
- NKJR – Nacional'nyj korpus russkogo ōzyka [online] <http://ruscorpora.ru> [НКРЯ – Национальный корпус русского языка]
- OON – OrganizaciĀ Ob"edinennyh Nacij [online] <http://www.un.org/ru/> [ООН – Организация Объединенных Наций]
- Paralela – Korpus Równoległy Paralela [online] <http://paralela.clarin-pl.eu/>
- Parlament Europejski [online] <http://www.europarl.europa.eu/>
- Polsko-rosyjski i rosyjsko-polski korpus równoległy [online] <http://pol-ros.polon.uw.edu.pl/>

Prez. – Oficjalna strona Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej [online] <http://www.prezydent.pl>

RPC – Russkaâ pravoslavnaâ cerkov' [online] <http://www.patriarchia.ru/> [РПЦ – Русская православная церковь]

Sputnik Polska – Multimedialna Agencja Informacyjna [online] <https://pl.sputniknews.com>

WSJP PAN – Wielki słownik języka polskiego PAN [online] <http://wsjp.pl/>

Summary

ВСЕОБЪЕМЛЮЩИЙ: A CASE STUDY

This article comprises the results of research with respect to diplomacy and foreign policy vocabulary from the lexicographic, comparative and translational perspectives. The equivalents of the adjective *всеобъемлющий* proposed as new solutions are based on the analysis of its occurrences in word combinations found in contemporary texts. Importantly, it is proven that Polish bilingual dictionaries focus on a narrow aspect of the semantics of this adjective. This conclusion is also supported by the survey of Russian monolingual dictionaries, the analysis of the potential of its English counterpart *comprehensive* as well as data found in IATE multilingual terminological database.

Kontakt z Autorką:

e.bialek@poczta.umcs.lublin.pl